

УДК 005.332.8

Трут О. О.

Львівський торговельно-економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ «РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ» ТА «ЕФЕКТИВНІСТЬ»

Досліджено еволюцію наукових поглядів на сутність категорій ефективності та результативності організації. Ідентифіковано їх спільні та відмінні характеристики. Доведено, що категорія «ефективність» є одним із критеріїв результативності, а результативність виступає як узагальнююча категорія. Аргументовано концепцію результативності організації як сучасний етап розвитку теорій економічної ефективності.

Ключові слова: витрати, ефект, ефективність організації, менеджмент, прибуток, результат, результативність організації, цілі, управління.

Постановка проблеми. Надмірна розбіжність термінологічного і понятійного апарату в теоріях ефективності та результативності спричиняє розмитість досліджуваних категорій і водночас доводить складність предмету дослідження, де поняття «ефективність» має визначення як «результативність», а в зарубіжній практиці як синонім зазвичай використовується термін «продуктивність системи». Присвячені цій проблемі зарубіжні іншомовні джерела мають певні особливості термінології, нехтування якими під час перекладу призводить до неточного тлумачення термінів і, як наслідок, до їх помилкового використання. Сьогодні є цілком очевидною потреба в уточненні, синтезі і систематизації дефініцій категорій «ефективність» і «результативність», що є концептуальною основою управління результативністю організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальний підхід до управління результативністю та ефективністю організації висвітлено в роботах зарубіжних учених: М. Армстронга, П. Друкера, Н. Енді, Р. Каплана, Г. Кокінза, Д. Лафта, Д. Нортон, Д. Сінка, Б. Фелпса, П. Самуельсона. Теоретико-методологічні засади управління результативністю та ефективністю організації є предметом наукових досліджень українських учених: Я. Догадайло, О. Кузьміна, О. Олексюка, Й. Петровича, В. Сороко, Н. Тарнавської, Н. Терещенко, А. Тищенко, Л. Федулової, Ф. Хміля, В. Шинкаренка, Н. Яшина та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок зарубіжних учених, вітчизняними дослідниками практично не охоплена проблематика ефективного використання управлінських ресурсів для підвищення результативності організацій, формування адекватних систем управління, розроблення відповідних інструментів та механізму управління результативністю. Відсутні теоретичні розробки і практичні рекомендації з питань системного управління результативністю та ефективністю організацій у ринковому середовищі.

Мета статті полягає у виявленні спільних характеристик та обґрунтуванні відмінностей наукових категорій результативності та ефективності організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Часткове ототожнення категорій «ефективність» та «результативність» зумовлене подібністю базових понять «ефект» і «результат». Ефект (від лат. *effectus*) означає виконання, дію. Як визнає більшість учених, термін «ефект» має значення результату, тобто наслідку зміни стану конкретного об'єкта, зумовленого дією різних фак-

торів. «Ефект» – це досягнутий результат у різних формах вияву (матеріальний, соціальний, екологічний та ін.) [1, с. 18; 2, с. 121]. Окрім того, дефініція «ефект» позначає абсолютну величину вартісних, натуральних чи умовних оцінюваних параметрів дії (процесу, розвитку), стверджує український учений О.І. Олексюк. На його переконання, концептуальною відмінністю між поняттями «результат» та «ефект» є його здатність урахувувати за модулем цільову корисність позитивних і негативних ефектів протягом часу [1, с. 21].

Перші дослідження *проблеми ефективності* пов'язують із засновниками класичної школи економічної теорії В. Петті, В. Парето та керівником школи фізіократів Ф. Кене. Ці вчені ототожнювали поняття «ефективність» та «результативність», які застосовувалися до певних державних заходів і сприяли економічному поживленню країн. Згідно з традиціями, провідні світові видання у сфері менеджменту та економіки до 70–80-х років ХХ ст. акцентували увагу на відсутності відмінностей між категоріями «ефективність» і «результативність». Відокремлення ж поняття ефективності як економічної категорії відбулося на початку ХІХ ст. у працях Д. Рікардо, який розділив поняття «ефективність» і «результативність», надаючи ефективності специфічне значення, що виражається зіставленням результату і певного виду витрат.

Перший в історії наукового менеджменту «інженер з ефективності» Е. Харрінгтон зробив ефективність справжньою філософією, що була ним викладена у широко відомій праці «Дванадцять принципів ефективності». Погляди Харрінгтона на *ефективність* зводяться до ідеї про те, що праця повинна бути благом, а не нещастям. Вища здатність людини полягає у тому, що вона може створити і налагодити організаційну структуру, принципом діяльності якої буде створення і досягнення ідеалів [3, с. 68].

Американський дослідник Е. Савас вважає, що є два види ефективності: *дієвість* (*efficiency*), яку можна підрахувати кількісно і вивести коефіцієнт корисної дії, та *ефективність* (*effectiveness*), що має якісний характер і є оцінним поняттям. До кінця ХІХ ст. у зарубіжній науковій практиці обидва види ефективності використовувалися як синоніми. Словник Oxford Dictionary визначає *efficiency* як придатність або здатність успішно досягти чи забезпечити успішне досягнення наміченої мети, тому часто *ефективність* визначають як узгодженість результату з метою.

З початку ХХ ст. термін *efficiency* набув іншого значення і трактувався як співвідношення між внеском (вхідними ресурсами) та результатом, зусиллями та результатом, витратами та дохо-

дами, витратами та задоволенням. Обидва терміни можуть бути перекладені українською мовою як *ефективність*. *Efficiency* – робити краще те, що вже робиться, а *effectiveness* передбачає пошук можливостей отримати додаткові прибутки, створити нові ринки і постійно змінювати економічні характеристики товарів. *Effectiveness* – основа успіху, *effectiveness/efficiency* – мінімальна умова існування [4, с. 36].

У сучасній Великобританії поширені два поняття: *effectiveness* – ефективність і *efficiency* – дієвість. Ефективність – це визначення мети, вимір прогресу в досягненні цієї мети і розгляд альтернативних засобів її досягнення. Дієвість – це мінімізація витрат щодо випуску (продукції, послуг, інформації) за визначеної мети і вибраних методик. Вона акцентує увагу на взаємовідносинах витрат – мінімізація витрат і максимізація випуску. Ці два поняття (*effectiveness* і *efficiency*) дали змогу виділити у світовій практиці дві цілком різних наукові категорії – «*ефективність*» та «*результативність*», які мають різне змістове навантаження.

Класик теорії менеджменту П. Друкер указав на необхідність розмежування цих двох фундаментальних категорій: «результативність» (*effectiveness*), з якою він пов'язував відповідь на запитання: «Як робити правильні дії (речі)?», та «ефективність» (*efficiency*), під якою він розумів відповідь на запитання: «Як правильно робити дії (речі)?». Таке визначення зумовлює проблему двоїстості ефективності організації: досягнення поставленої мети (дієвість/результативність); досягнення мети найбільш економічним способом (економічність). П. Друкер пропонує розрізняти поняття ефективності, дієвості (результативності) та економічності [5, с. 23].

У фаховій економічній літературі ефективність є базовим поняттям у ході оцінювання діяльності організації і, як правило, тлумачиться у двох аспектах:

- *економічна ефективність* – співвідношення отриманих результатів і витрачених ресурсів (незалежно від того, чи досягнута мета);
- *ефективність досягнення мети* – співвідношення результатів і цільових показників, тобто здатність досягати поставленої мети (незалежно від витрат ресурсів).

Так, Економічна енциклопедія за редакцією С. Мочерного дає таке визначення категорії «*ефективність*»: «Здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат» [6, с. 287]. На думку В.Г. Андрійчука, *ефективність* – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами [7, с. 216].

Якщо загальне визначення економічної ефективності не викликає сумніву, то характеристика *ефективності досягнення мети* дещо складніша. Одним із пояснень може бути те, що у вітчизняній науці вивчення поняття ефективності історично починається з ефективності виробництва підприємства, а вже потім – ефективності управління виробництвом, дослідження якої особливо посилювалися після того, як вітчизняні менеджери розпочали застосовувати світові розробки в даній галузі.

Категорія «ефективність» широко застосовувалася і в умовах планової централізованої економіки за часів СРСР. Сьогодні вона може розгляда-

тися тільки як один із критеріїв, що характеризує успішність підприємства саме з погляду економічності виконуваних робіт. Проте категорія «результативність» вітчизняними вченими радянської доби майже не досліджувалася, а частково ототожнювалася з категорією ефективності. Значна увага радянськими економістами приділялася вивченню лише одного критерію оцінки результативності організації – *продуктивності*, зокрема продуктивності праці. Таку ситуацію можна пояснити відповідністю інструментів і методів управління адміністративно-командної системи управлінню планово-централізованою соціалістичною економікою.

Донедавна вітчизняна наука трактувала ефективність тільки як внутрішню економічність, пов'язану з раціональним використанням ресурсів. «Щоб уникнути асоціації з нею як категорією, що характеризує успіх підприємства в умовах ринку, доцільно прийняти результативність його діяльності», – роблять акцент сучасні українські науковці [8, с. 11].

У сучасній літературі з питань менеджменту поняття його результативності (як міри досягнення цілей) дуже часто підміняється поняттям його ефективності. У публікаціях вітчизняних і зарубіжних дослідників термін «ефективність» використовується поряд із терміном «результативність» як синонімічний або такий, що має однаковий зміст, хоча «розмежування цих понять є надзвичайно важливим для оцінки *ефективності функціонального менеджменту підприємства*», – відзначає Л.О. Лігоненко [9, с. 208]. «Виходячи з наведеного визначення *ефективності досягнення мети*, її певною мірою можна вважати синонімом ефективності управління або ефективності бізнесу, оскільки оцінка останніх теж передбачає співставлення досягнутих у процесі діяльності результатів із встановленими цілями», – відзначає вітчизняний учений В.М. Сороко [4, с. 38].

Отже, у сфері управління підприємством ефективність характеризує співвідношення досягнутих результатів і поставлених цілей, тому у цьому разі доцільно вживати терміни «ефективність управління» або «результативність», які можна вважати синонімами.

Питання підвищення *ефективності управління підприємством* вирішуються в межах нового напрямку в управлінні, який виник наприкінці XX ст. і має назву *Business Performance Management* (BPM), що дає змогу підприємствам визначати стратегічні цілі, а потім оцінювати ефективність своєї діяльності щодо цих цілей і керувати процесом їх досягнення. Хоча термін BPM зазвичай перекладається як «управління ефективністю бізнесу», деякі автори цілком правильно вважають такий переклад не зовсім коректним. В англомовній економічній літературі найбільш відповідними за змістом є широко вживані терміни *business performance*, *enterprise performance*, *productivity of an enterprise* та менш поширений, хоча й закріплений стандартом ISO 9000:2000, – *effectiveness*.

Для з'ясування сутності досліджуваних категорій «результативність» та «ефективність» звернемося до положень *стандарту ДСТУ ISO 9000-2001*. Словник термінів стандарту чітко формулює та розмежовує поняття результативності (*effectiveness*) та ефективності (*efficiency*). Так, *результативність* визначається як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів, а *ефективність* – співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [10].

Відомі американські науковці С. Роббінз та М. Коултер визначають поняття «результативність» так: «Результативність (effectiveness) – показник, що відображає, наскільки організації вдалося досягти поставлених цілей» [11, с. 829]. Як об'єкт оцінки управлінської діяльності поняття «результат» більш широко характеризується в роботі Г.В. Атаманчука: «Управління завжди здійснюється в ім'я досягнення певних цілей, вирішення актуальних завдань, які в кінцевому підсумку визначаються в отриманих результатах практичної реалізації управлінських рішень і дій суб'єктів управління» [12, с. 72].

У 1993 р. вчені Е. Мосенг та П. Бредап обґрунтували тривимірну модель результативності економічних процесів. На їхню думку, результативність визначається на основі понять «економічність», «ефективність», «гнучкість». При цьому під ефективністю розуміють рівень задоволення потреб споживачів; під економічність – економічне та оптимальне використання ресурсів організації; під гнучкістю – стратегічну сфокусованість (усвідомлення цілей) і здатність організації до змін.

Виходячи з різновірсійності у підходах до встановлення результативного та ефективного функціонування сучасних суб'єктів господарювання, загально визнаним у сучасних економічних дослідженнях повинно виступати, як стверджує Н.В. Поліщук, «використання науково обґрунтованих основ теорії, методології та практики побудови комплексної системи оцінювання результативності діяльності з погляду її кінцевих наслідків» [13, с. 2].

Сучасний американський дослідник проблеми ефективності та результативності організації Г. Кокінз у науковій праці «Управління результативністю» підтверджує, що результативність та ефективність однаково важливі: «Спочатку виберіть стратегію, визначте цілі, а потім досягайте їх мінімально можливими ресурсами» [14, с. 25].

Таким чином, досліджуючи ефективність діяльності організації, треба розділяти власне *ефективність діяльності*, що стосується використання ресурсів, та *результативність*, що характеризує ступінь реалізації стратегії. Водночас треба пам'ятати, що для успішної діяльності організації важливими є не лише досягнення цілей і реалізація стратегії (результативність), а й мінімізація витрат упродовж цього процесу (ефективність). Як стверджують зарубіжні дослідники, менеджерів має цікавити не лише те, *чого ми досягли*, а й *як*.

У новітній економічній літературі категорія «результативність» у загальному розумінні трактується як ступінь досягнення запланованих результатів (запланованих завдань, цілей). Утім, у контексті управління, на нашу думку, більш точним і правильним є визначення результативності в редакції вчених Н.В. Терещенка та Н.С. Яшина: «*Результативність* – міра досягнення результатів, адекватних установам і передбачуваним цілям, що задовольняють певні потреби зацікавлених сторін і створюють умови для постійного розвитку організації» [15, с. 17]. Таке розуміння результативності організації відповідає сучасним ринковим умовам їх функціонування та дає змогу виробити українським менеджерам адекватну *систему управління результативністю* організацій.

Аналогічну наукову позицію займає вітчизняний науковець Л.І. Федулова і зазначає: «Результативність – це міра точності управління,

яка характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, мети управління або рівнем наближення до неї. Результативність, з одного боку, залежить від створення умов і результатів праці на конкретному об'єкті, а з іншого – від зовнішнього середовища та ситуацій» [16, с. 394].

Американський учений Д. Скотт Сінк обґрунтовує доцільність розгляду *ефективності* та *результативності* через критерій управління сукупною продуктивністю ресурсного потенціалу організації. «Це не є принципово новим підходом до оцінки економічної ефективності, а лише зміщує акценти з поточної у перспективну оцінку стану підприємства. *Результативність* – це загальне узагальнююче інтегральне родове поняття з багатьма властивостями і складовими елементами, тоді як продуктивність – це достатньо конкретне поняття. Фактично продуктивність – це один із семи критеріїв результативності організації: дієвість цілей, планів; економічність; якість; продуктивність; якість трудового життя; прибутковість; нововведення» [17, с. 163].

Подібну позицію займає група вчених під керівництвом А.Н. Тищенко: «...якщо компанія дієва й економічно-ефективна, а її процеси задовольняють сучасним вимогам, то компанія, очевидно, повинна буде підтримувати якість трудового життя та інноваційність, щоб вижити у довгостроковій перспективі. Отже, компанія здатна бути продуктивною і прибутковою, що забезпечить її результативність» [8, с. 79].

Отже, категорії «ефективність» та «результативність» частково взаємопов'язані, проте категорія «результативність» може бути визнана більш смисливими поняттям. Питання їх диференціації залишається одним із найбільш гострих у сучасній науці.

Висновки. Вивчення наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених у галузі ефективності та результативності організацій дає змогу зробити висновок, що категорія «результативність» оцінює ступінь досягнення поставлених цілей або реалізації стратегії організації, а категорія «ефективність» передбачає досягнення поставлених цілей організації з мінімально можливими витратами. Іншими словами, ефективність є одним із критеріїв результативності, а результативність виступає як узагальнююча (агрегуюча) категорія.

Для успішної діяльності сучасної організації важливими є не лише досягнення цілей і реалізація стратегії (результативність), а й мінімізація витрат упродовж цього процесу (ефективність), тому менеджменту необхідно оцінювати їх нарізно, оскільки це дасть змогу чітко визначити, чим викликаний поточний стан організації: неточною стратегією (помилковими цілями) чи нераціональним використанням ресурсів. Зроблені висновки дадуть змогу менеджерам точніше і правдивіше проводити оцінку різних аспектів діяльності організації, що сприятиме прийняттю оптимальних управлінських рішень.

Концепція результативності виступає сучасним етапом розвитку теорій економічної ефективності функціонування виробничо-господарських систем, яка орієнтована на врахування нових чинників створення вартості, нові механізми її забезпечення та інтеграцію різних функціональних сфер діяльності сучасної організації.

Список використаних джерел:

1. Олексюк О.І. Економіка результативності діяльності підприємства : [монографія] / О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2008. – 362 с.
2. Косянчук Т.Ф. Результативність діяльності підприємства та її діагностика / Т.Ф. Косянчук, Ю.Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 121–124.
3. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон. – М. : Экономика, 1972. – С. 144–145.
4. Сороко В.М. Результативність та ефективність державного управління і місцевого самоврядування : [навч. посіб.] / В.М. Сороко. – К. : НАДУ, 2012. – 260 с.
5. Друкер П. Эффективное управление / П. Друкер ; пер. с англ. М. Котельниковой. – М. : Астрель, 2006. – 284 с.
6. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Ред. С.В. Мочерний [та ін.]. – К. : Академія, 2000–2003. – 864 с.
7. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : [монографія] / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
8. Тищенко А.Н. Экономическая результативность деятельности предприятий : [монография] / А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, Л.В. Догадайло. – Х. : ИНЖЕК, 2005. – 168 с.
9. Лігоненко Л.О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять «ефективність» і «результативність» управління підприємством / Л.О. Лігоненко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10. – С. 207–216.
10. ДСТУ ISO 9000-2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник. – К. : Держстандарт України, 2001.
11. Роббинз С., Коутлер М. Менеджмент / С. Роббинз, М. Коутлер ; 8-е изд. ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2007. – 1056 с.
12. Атаманчук Г.В. Управление: сущность, ценность, эффективность : [учеб. пособ.] / Г.В. Атаманчук. – М. : Культура, 2006. – 544 с.
13. Поліщук Н.В. Науково-методологічні засади результативності функціонування сучасних економічних систем : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Н.В. Поліщук ; Вінницький національний аграрний університет. – Вінниця, 2011. – 36 с.
14. Кокинз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами / Г. Кокинз. – М. : Альпина Паблишер, 2008. – 410 с.
15. Глазунов А.В. Оценка результативности должна быть результативной / А.В. Глазунов // Методы менеджмента качества. – 2006. – № 4. – С. 17–18.
16. Федулова Л.І. Менеджмент організацій / Л.І. Федулова. – К. : Либідь, 2004. – 448 с.
17. Синк Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение / Д.С. Синк. – М. : Прогресс, 1989. – 528 с.

Трут О. А.

Львовский торгово-экономический университет

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ НАУЧНЫХ КАТЕГОРИЙ «РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ» И «ЭФФЕКТИВНОСТЬ»

Резюме

Исследована эволюция научных взглядов на сущность категорий эффективности и результативности организации. Идентифицированы их общие и отличительные характеристики. Доказано, что категория «эффективность» является одним из критериев результативности, а результативность выступает как обобщающая категория. Аргументирована концепция результативности организации как современный этап развития теории экономической эффективности.

Ключевые слова: затраты, эффект, эффективность организации, менеджмент, прибыль, результат, результативность организации, цели, управление.

Trut O. O.

Lviv University of Trade and Economics

CONCEPTUAL APPROACHES TO INTERPRETATION OF THE SCIENTIFIC CATEGORIES «PERFORMANCE» AND «EFFICIENCY»

Summary

The article investigates the evolution of scientific views on the essence of the categories of “efficiency” and “performance” of the organization. Their common and distinctive characteristics are identified. It is proved that the category of “efficiency” is one of the criteria of performance, and “performance” is a generalization category. The concept of the organization’s performance as a modern stage in the development of theories of economic efficiency is reasoned.

Key words: resource expenses, effect, efficiency of the organization, management, profit, result, performance of the organization, goals, administration.